

Tortuna kyrka

Arkeologisk antikvarisk kontroll

Tortuna prästgård 1:9
Tortuna socken
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

Ulf Alström



Tortuna kyrka

Arkeologisk antikvarisk kontroll

Tortuna prästgård 1:9
Tortuna socken
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

Ulf Alström

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2012

Omslagsfoto: Invigningskors Tortuna kyrka. (Foto och photoshop U. Alström.)

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-154-1

Tryck: Just Nu, Västerås 2012.

Innehåll

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	6
Bakgrund.....	6
Syfte och målsättning.....	7
Genomförande.....	8
Utvärdering.....	10
¹⁴ C dateringar.....	10
Referenser.....	12
Kart- och arkivmaterial.....	12
Otryckta källor.....	12
Internetbaserade källor.....	12
Litteratur.....	12
Tekniska och administrativa uppgifter.....	13
BILAGA.....	14
Bilaga 1. Fyndtabell.....	14



Figur 1. Undersökningsplatsens läge, markerat med en ring. Utdrag ur ekonomiska kartan. Skala 1: 20 000.

Sammanfattning

I samband med markundersökningar i och intill Tortuna kyrka har Stiftelsen Kulturmiljövård utfört en arkeologisk antikvarisk kontroll. Markundersökningarna syftade till att få ett underlag för vidare åtgärder vad gäller fuktproblemen i kyrkan.

De tämligen små undersökningsgroparna påverkade inga byggnadsdetaljer under jord. Ett fåtal gravar påträffades. Från två av dessa togs benfragment för ¹⁴C datering.

Ett av proven togs från ett skelett som låg inrättad efter kyrkans mur. Personen hade avlidit under perioden 1160–1270 och gravlagts i kyrkans dropprum vilket innebär att kyrkans är något äldre än vad man hitintills trott.

Inledning

På grund av markundersökningar vid Tortuna kyrka som syftade till att undersöka markens beskaffenhet intill kyrkans väggar vad gäller grundvatten och fukt har fyra provgropar grävts intill kyrkans väggar. Ytterligare två små undersökningsschakt togs upp i kyrkans golv där syftet var att mäta fukten i golvkonstruktionen.

Provgropsgrävningen som utfördes av Svensk Klimatstyrning stod under arkeologisk antikvarisk kontroll av Stiftelsen Kulturmiljövård.

Den antikvariska kontrollen utfördes efter ett beslut av Länsstyrelsen i Västmanlands län 2011-09-13 (dnr: 431-3372-11).

Den antikvariska kontrollen beställdes av Västerås kyrkliga samfällighet, Fastighetsförvaltningen, som också bekostade kontrollen.



Figur 2. Tortuna kyrka september 2011. (Foto från ÖSÖ U. Alström.)

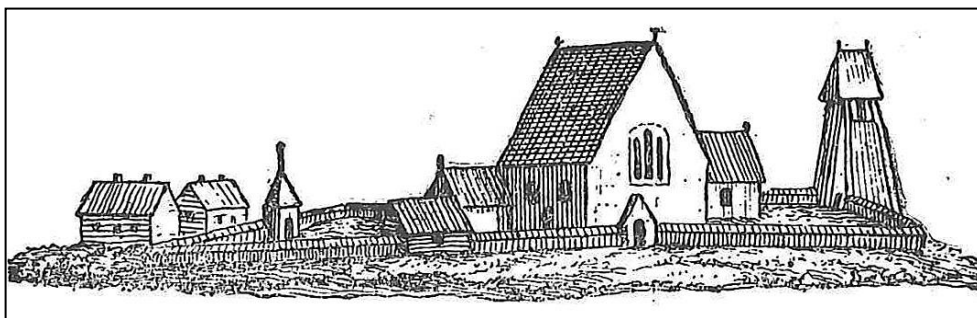
Bakgrund

Tortuna kyrka byggdes om i slutet av 1700-talet samt under åren 1824–1826 till i huvudsak det utseende hon har idag. Lite vanvördigt, men ändå folkligt, kan man beteckna Tortuna kyrka som en Tegnerlada, en vedertagen benämning på rymliga landsortskyrkor. Namnet härstammar från Växjöbiskopen Esias Tegner som förespråkade kyrkor i nyklassisk stil (Ullén 1983, Wikipedia; Tegnerlada, Esias Tegnér).

Interiört berättar dock kyrkan om sin medeltida bakgrund med stjärnvalv där 1500-talets målningar räknas som stiftets mest välbevarade och unika.

Kyrkan anses vara uppförd omkring 1300 (1280–1320). Kyrkan tillhör den grupp tegelornrade kyrkor som Gerda Boëthius bedömts vara uppförda av ”Mästaren från Sala landskyrka”. En osäker uppgift från en inventarieförteckning anger att kyrkan skulle ha uppförts 1468 (Boëthius 1921 s. 110, Hammarskiöld 2004, Kilström okänt tryckår). Olof Grau skriver att Tortuna varit annex under Björksta kyrka och att det under den tiden stått ett kapell uppfört i trä bredvid den nuvarande kyrkan (Grau 1754).

Tortuna socken nämns i första kända skriftliga belägget 1331 som parochia Thyritunum, dvs. Tortuna socken (Ortnamnsarkivet, Ståhl 1985).



Figur 3. Tortuna kyrka omkring 1754 som Olof Grau såg henne. Vapenhuset revs 1780–81. Klockstapeln revs 1825 i samband med färdigställandet av kyrkan torn. (Bild från Grau 1754.)

Syfte och målsättning

Syftet med den arkeologiska antikvariska kontrollen var att i första hand skydda kyrkliga lämningar från skada. Under vissa förutsättningar kunde dock anläggningar dokumenteras om de var av begränsad omfattning och att provgropan inte kunde flyttas. Om omfattande anläggningar påträffades skulle arbetet avbrytas för samråd med Länsstyrelsen.

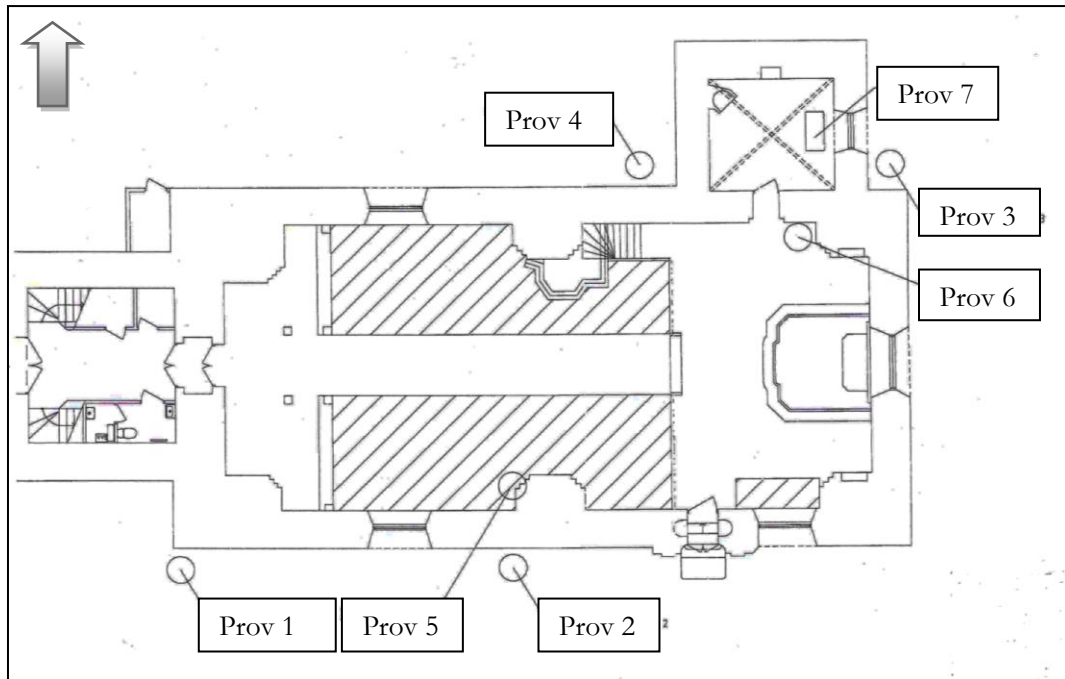


Provgroparna skulle inmätas. Kulturlager skulle beskrivas och dokumenteras i sektion, under förutsättningen att jordlagren har en stratigrafi. Provgroparnas ringa storlek och placering gör det dock svårt att konstatera en stratigrafi eftersom jordlagren normalt är ganska omrörda efter kyrkväggarna.

En allt mer betydelsefull del i kyrkoundersökningarna är proverna för ¹⁴C datering av ben från gravlagda. Här kan dateringarna som erhålls ytterligare stärka kyrkans egen historia.

Figur 4. Maskingrävning vid provgrop 4 väster om sakristian. (Foto från öster U. Alström.)

Genomförande



Figur 5. Tortuna kyrka där provgroparna 1–6 markeras med cirkel. Provgrop 7 är en vinkällare under sakristians golv. (Karta Svensk Klimatstyrning. Skala cirka 1:600.)

Provgrop 1

Provgrop 1 som placerades vid långhusets sydvästra hörn var 1×1 m stor och 1 m djup. Materialet bestod av sten och jord. Inga benrester påträffades. På 1 m djup fanns morän.

Provgrop 2

Provgrop 2 placerades centralt efter långhusets sydvägg. Storleken på gropen var dryga metern. Under ett lager jord vidtog morän på 1,2 m djup. Direkt på moränen låg två lager med skelett. Skeletten bedömdes ligga i mycket bra läge intill kyrkans undergrund varför prover togs för ¹⁴C datering.

Provgrop 3

Provgrop 3 placerades vid kyrkans nordöstra hörn. Åskledare, elkablar och en större sten orsakade att provgropen blev större än normalt. Provgrop 3 var 2×1 m stor och 1 m djup. Marken var omrörd. Skelettdelar påträffades.

Provgrop 4

Provgrop 4 placerades omedelbart väster om sakristian (figur 4). Storleken på gropen var 2×1 m och 1 m djup. Det grävda materialet bestod av grus och sten. Inga skelettdelar påträffades.

Provgrop 5

Provgrop 5 placerades intill kyrkans inre södra vägg. Storleken på gropen var 0,4×0,4 m samt 0,4 m djup. Lagret under golvet innehöll sten och grus.

Provgrop 6

Provgrop 6 placerades vid korets nordöstra hörn. Storleken på gropen var 0,4×0,4m samt 0,7 m djup. I fyllningen påträffades mycket hårt bränt tegelfragment samt målad kalkbruk (figur 6). De dekorerade kalkbruksbitarna (fyndnr.1) kommer naturligtvis från kyrkans väggar. Utifrån stratigrafin under kyrkans golv kan man inte datera fragmenten. Om det mot förmodan funnits en stratigrafi så förstördes den med all säkerhet 1932 då kyrkans golv och underliggande lager urschaktades.



Figur 6. Kalkbruk med färgrester påträffade i provgrop 6 0,65 m under nuvarande golvnivå.. (Bild U. Alström. Skala 1:2.)



Figur 7. Provgrop 6 i nordöstra hörnet av koret. Efter provtagning återställdes golvet. (Foto U. Alström.)



Provgrop 7

Provgrop 7 är en vinkällare med okänd ålder.

Figur 8. Provgrop 7 är en vinkällare under sakristians golv. Närmast i bild trappan ner till källaren. (Foto U. Alström.)

Utvärdering

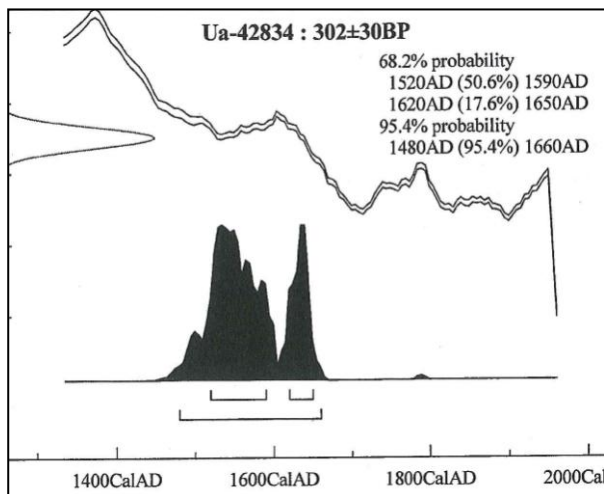
Den antikvariska kontrollen som genomfördes vid Tortuna kyrka påvisade att inga intakta kyrkliga lämningar påverkades av schaktningarna. Benmaterial togs dock från intakta gravar för en åldersanalys. I de relativt små groparna påvisades inte någon stratigrafi varför ingen dokumentation av sektioner krävdes. I plan markerades provplatserna på en karta.

För att fullfölja fukt och mögellanalysen togs två provgropar upp i kyrkans golv. Efter undersökningen återställdes golvet med ursprungligt golvmaterial.

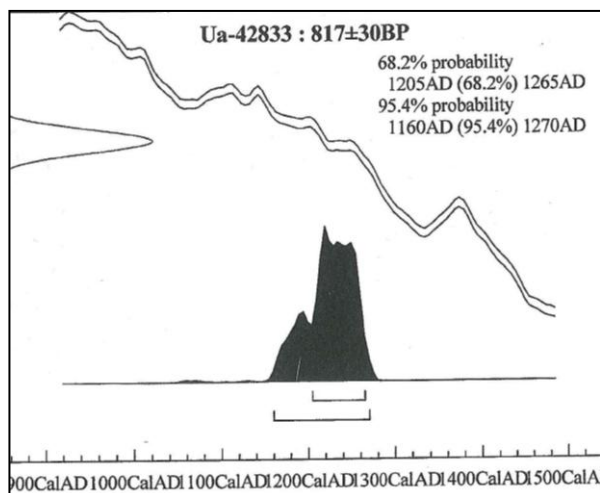
Den antikvariska kontrollen har bekräftat att det vid Tortuna kyrka varit omöjligt att konstatera en stratigrafi. Emellertid är de små provgroparna en viktigt delmoment inför ett eventuellt större markgrepp som ju en dränering runt kyrkan utgör

¹⁴C dateringar

Benmaterial för två ¹⁴C analyser togs från provgrop 2. Båda proverna togs från skelett som låg direkt på moränen. Det ena skelettet låg mycket tätt intill kyrkomuren. Det andra låg omedelbart utanför det första. Benmaterial för två ¹⁴C analyser togs från provgrop 2. Läget på skeletten ansågs goda för att genom ¹⁴C datering få en bra datering för kyrkan.



Figur 9. ¹⁴C provet visar med 95 % sannolikhet att den döde avled under perioden 1480–1660 vår tideräkning (Possnert 2011).



Figur 10. ¹⁴C provet visar med 95 % sannolikhet att den döde avled under perioden 1160–1270 vår tideräkning (Possnert 2011).

¹⁴C provet Ua-42833 kommer från skelettet som låg mycket tätt intill kyrkans vägg och daterar därmed med stor sannolikhet kyrkobyggnaden. Kyrkan bör ha stått på platsen runt århundradeskiftet 1200–1300 eller något senare. Med nära 70 % sannolikhet fanns kyrkan under perioden 1205–1265. Förutsättningarna för resonemanget är naturligtvis att den döde faktiskt begravdes i takdroppet till den kyrka som då stod på platsen. Något annat förefaller dock inte rimligt.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Ekonomiska kartan Tillberga 11G:29. Skala 1: 20 000.

Otryckta källor

Hammarskiöld, R., 2004. Tortuna kyrka. Kulturhistorisk karaktäristik.

Internetbaserade källor

Sofi.se. Ortnamnsarkivet.

Wikipedia. Sökordet Tegnerlada.

Wikipedia. Sökordet. Esaias Tegnèr.

Litteratur

Boëthius, G., 1921. De tegornerade gråstenskyrkorna i norra Svealand. Studier från Stockholms högskolas konsthistoriska institut. Stockholm.

Grau, O. 1754. Beskrifning öfver Wästmanland med sina städer, härader och socknar. Nytryck 1904. Västmanlands Allehanda. Västerås.

Kilström, B. I., Okänt tryckår. Tortuna kyrka. Västerås Stifts Kyrkoberivningskommittè. Västerås.

Ståhl, H., 1985. Ortnamn i Västmanland. Stockholm.

Ullèn, M., 1983. Medeltida träkyrkor del 1. Sveriges kyrkor, konsthistoriskt inventarium. Raä & KVHAA. Stockholm.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM proj.nr.</i>	KM11105
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-3372-11, 2011-09-05
<i>Undersökningsperiod:</i>	2011-09-22
<i>Exploateringsyta:</i>	5–7 m ²
<i>Personal:</i>	Ulf Alström
<i>Belägenhet:</i>	Tortuna kyrka, Tortuna prästgård 1:9, Tortuna socken, Västerås kommun, Västmanlands län, Västmanland
<i>Ekonomisk karta:</i>	Tillberga 11G:29
<i>Koordinatsystem:</i>	Rikets
<i>Koordinater:</i>	X 6617890 Y 1552160
<i>Inmätningssmetod:</i>	Manuell
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Dokumentationshandlingar förvaras på KM i väntan på beslut om fyndfördelning
<i>Fynd:</i>	Fynden F1 förvaras på KM i väntan på beslut om fyndfördelning

BILAGA

Bilaga 1. Fyndtabell.

Fyndnr	Sakord	Material	Egenskap	Vikt, gr	Antal. fragm.	Fyndomständighet
1	Väggfragment	Kalkbruk	Dekor röd och svart	60	5	Från provgrop 6

